

slag der hierover loopende procedure af te wachten, hunne fondsen over" (Anoniem „Kort Verslag“), na verloop van eenige maanden doet de diaken van Doeveren hetzelfde, en daarmee is het geding over de goederen tusschen Kerk en Ned. Herv. Kerkbestuur beëindigd... zonder antwoord op de vraag: Aan wie behooren de goederen nu eigenlijk toe?

Gelijk men weet, heeft het Prov. Kerkbestuur nog gepoogd om de kosten, die het na Scholte's afscheiding gemaakt heeft om hem (Dec. '34) af te kunnen zetten, door Scholte zelf te laten betalen.

Scholte weigert dit natuurlijk, en 11 Juni 1835 schrijft ook Janssen: „Ik ben niet zeker, dat eene actie in rechte tegen Scholte, Branderhorst enz. goed gevolg zal hebben; bijzonder, omdat die mannen zullen volhouden, reeds bij den aanvang der procedure, opgehouden te hebben leden te zijn onzer Hervormde Kerk.“

„Daarenboven is de provinciale rekening nogal aan bedenking onderhevig, vooral wat betreft die reizen naar Breda en naar Doeveren; welker noodzakelijkheid men kan betwijfelen.“

En Pape meldt dan 17 Juni: „Over de rekening van het Prov. Kerkbestuur heb ik, toen Augustini mij dezelve toezond, om ze te incasseeren! — de schouders opgehaald“ etc.

Hierop verleent de Minister den leden van het Prov. K. Best. f150 tegemoetkoming, maar dit is niet genoeg, het Pr. K. Best. vorderde van Scholte c.s. f289.95 voor zichzelf, en voor den bediende nog f16.20. Geen wonder, dat de heeren liever Scholte vervolgen, en in October informeerden ze dus nog eens of de toelage bestemd is om te procederen of om van een proces af te zien... waarbij de schrijvers van de „hooge en nog al aan critiek onderhevige“ rekening (Janssen) wijzen op „het belang, dat de goede zaak er bij had, dat de sectarissen in hunne beurs gestraft worden.“ (13 Oct.). Maar aangezien het Departement „geen vertrouwen“ heeft in een proces, en de leden van het Prov. Kerkbestuur „zich niet tegen het genoegen van het Ministerie willen verzetten“, zien ze zich tenslotte genoodzaakt de vervolging op te geven.

We haalden zooveel enkele regels aan uit een anoniem geschriftje.

Over de boekjes, die door Moorrees, Pape e.a. in dezen tijd geschreven zijn over de Afscheiding, geven Pape's brieven een paar interessante inlichtingen.

Uit een brief van 1 Jan. 1835 (Art. III) bleek reeds, dat Pape, mede om „verschil in schrijfwijze en ideeën“, weinig lust had om op Van Spall's voorstel in te gaan, en gezamenlijk een historia facti te geven, terwijl Janssen hiervoor ook den tijd nog niet rijp achtte.

De eerste, die na Scholte iets in 't licht geeft, is door Molenaar's Invloed, Moorrees:

„Ik (Pape, 16 Jan. 1835) was gister bij Moorrees te Wijk. Druk was deze aan het schrijven. Hij zeide mij een brief van Molenaar (die tusschen de faculte van Capadose, en van zijn eigen Systema, zig geklemd gevoelt en de moeilijkheid zijner positie moede) ontvangen te hebben, waarin Molenaar schreef, dat Moorrees hem tog eens mogt schrijven wat er van een stellig gerucht ware, dat hij (Moorrees) zijn vroegere orthodoxie geheel had vaarwel gezegd, en nieuwe begrippen aankleefde.“

„Moorrees had deze vraag beschouwd als van genoegzaam belang voor zijne eer, om dezelve publiek te beantwoorden, en binnenkort verwachten wij dus eene brochure van Moorrees, in welke hij zig omtrent het oproer te G. en D. zal verklaren en onder anderen getuigenis afleggen, dat zijns inziens het Klassikaal Bestuur met veel langmoedigheid hemwaarts (?) is te werk gegaan.“

Janssen juicht dit schrijven toe: „Wanneer er geschreven moet worden voor het publiek, is het thans beter, dat Moorrees het doe. — Laat Scholte dan tegen hem vechten! — De partij is het geheel niet eens, en zal daardoor nog meer uit elkander raken.“

Doch (Pape, 3-4 Febr.): „Moorrees zal niet schrijven en heeft van zijn plan afgezien; wat hem daartoe bewege weet ik niet, maar dit weet ik, dat het mij leed doet.“

Het zal dezen heeren hebben goed gedaan, dat Moorrees toch nog schreef; hij geeft n.l. een leerrede uit en voegt hierbij een lang Voorwoord (gedateerd 23 Febr. 1835), waarin hij zich verdedigt tegen den laster „alsof ik niet slechts in mijn ijer verflauid was, maar zelfs overheide tot de partij der vijanden van het oude en beproefde geloof“; daarna legt hij de gronden bloot waarop hij eens in het gebed op den kansel (!), en in de toepassing van een preek, zijn ernstige afkeuring van de Afscheiding had te kennen gegeven, en zich ook verder tegen de Afscheiding keert. Zie Keizer, „De Afscheiding“, pg. 117.

De volgende schrijvers zijn Pape en... Van Spall!

De Heusdensche scriba heeft o.a. Moorrees' geschriftje aan Janssen gezonden, en schrijft hem, 8 April:

„Ik verzoek de preek en de Scholtiana na lecture terug. Ik ben thans bezig om eene bijlage tot de kerkelijke geschiedenis onzer dagen op te stellen, ik zal U.E. in der tijd ter... correctie en plaet

toezenden. Van Spall wil iets anoniems schrijven; ik zal er mijn naam desnoods onder zetten.“

Van Spall is 'teerst gereed. Pape's boek is dan ook meer dan vijf maal zoo groot als het geschriftje uit welks 2en druk we zooveel iets citeerden, n.l. het anonieme: „KORT VERSLAG van het zoo geruchtmakend gedrag des afgezeten predikanten H. P. SCHOLTE in de Hervormde Gemeenten Doeveren, Genderen en Gansoyen, tweede vermeerderde druk, gevolgd van een kort bericht van het gedrag en de afzetting van GEZELLE MEERBURG en J. VAN RHEE, gewezen predikanten te Almkerk en Veen, door een vriend der waarheid en des vredes.“

Den 13en April maakt de scriba Janssen er even attent op:

„Indien U.E. eene brochure in deze week bij Kloots ziet verschijnen, dan is dezelve van Van Spall. — Ik heb er geen deel in willen nemen. Hij verkiest anoniem te schrijven, en dat verkiest ik niet.“

De datum klopt. Het 1e deel van het genoemd „Kort Verslag“ deelt nog juist in een naschrift mede, dat Scholte op 30 Maart de pastorie heeft verlaten — terwijl het 2e, in 1836 daaraan toegevoegde, deel begint met de bevestiging van Van Selten op 12 April. Dit vinnige Blauwboekje, welks schrijver „insinueert als een straatbengel van achter een schutting“ (Keizer, „De Afscheiding“, pg. 113) is zonder twijfel van Van Spall.

Daarna verschijnen „De Handelingen van het Klassikaal Bestuur van Heusden — door C. W. Pape“, waaraan alle officiële stukken, die op de afscheiding van Scholte e.s. betrekking hebben, zijn toegevoegd. Een inderdaad belangrijke uitgave. De schrijver deelt Janssen mede (14 Mei):

„Hierbij zend ik U.E. de Handelingen van ons Bestuur, zooals ik ze wilde uitgeven. Hoe langer hoe meer wordt ik met anderen overtuigd, dat (zij het ook niet voor de geschiedenis dezer dagen) het voor het algemeen van hoog belang is, dat er in een koelen, bedaarden toon iets wordt uitgegeven, dat zonder tegenschrift tegen de Philippiques van Scholte te zijn, derzelver tegengif heeten mag. — Ik heb Gode zij dank bedaar mogen blijven voortschrijven en de verdrietige arbeid is mij spoedig van de hand gegaan. Ik onderwerp het geschrevene gaarne aan U.E. oordeel, moge deszelfs uitgave niet stichten. In de aanstaande week hoop ik het in persoon te kunnen afhalen.“

Aan lof ontkreeft het Pape niet. Janssen schrijft hem, 20 Juli:

„Met genoegen ontving ik het eerste stuk van uw verslag, door mij in M. reeds met zooveel genoegen gelezen. — Uit des Ministers antwoord zult gij gezien hebben, hoe hij daarover dacht, en vooral over U en uwe werkzaamheden, welke hij op hoogen prijs stelt.“

Een jaar daarna wordt het anonieme „Kort Verslag“ herdrukt, blijkens de laatste pagina van het nu toegevoegde deeltje: nadat Bommezin te Almkerk was beroepen, en voordat hij er was bevestigd. — Deze bevestiging viel op 15 Juni. „Inter nos“ zet Van Spall zijn masker af, en schrijft 4 Juni zelf aan Janssen:

„Het Stukje, waarvan hier twee exemplaren nevens gaan, is door mij gesteld, om de eer van ons bestuur te handhaven tegen onrechtvaardige aanlijging, en het dubbelzinnig en onchristelijk gedrag van de afgezette predikanten in het licht te stellen. — Ik neem de vrijheid U.E. te verzoeken, een exemplaar aan te bieden aan Zijn Excellentie den Minister van Eeredienst, terwijl het mij aangenaam zijn zal, wanneer het andere door U.E. wordt aangenomen en uwe goedkeuring wegdraagt.“

Reeds Gezelle Meerburg zocht den anoniemus bij het Klassikaal Bestuur, en wees verschillende onwaarheden aan in het geschrift van dezen „vriend der waarheid en des vredes“, waarop Van Spall (natuurlijk) het zwijgen, en zijn incognito bewaarde. — Meerburg dacht ook reeds aan „den President“ van het Klassikaal Bestuur, en deze brieven rechtvaardigen dus dat vermoeden.

W.

K. B.

STEMMEN UIT ONZE KERKEN

Het Jaar dat ging.....

Een woord van nabetrachting.

Als het waar is — en het is waar — dat een journalist niets meer en niets beters verlangen kan dan dat hij gelezen worde, dan mag ondergeteekende voor de wijze waarop zijn kerkelijk jaar-overzicht ditmaal in de Geref. kerkelijke pers is ontvangen tevreden zijn.

Want niet alleen hebben meerderen hem particulier doen weten dat zij met instemming van zijn artikel hadden kennisgenomen, maar er waren ditmaal ook organen die het artikel in zijn geheel hebben overgenomen, o.a. de „Geldersche Kerkbode“ en de „Geref. Kerkbode voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde“.

Voorts is er aandacht aan besteed door de redacties van het „Geref. Jongelingsblad“, „De Heraut“ en „Credo“.

Het kleine misverstand met de redactie van eerstgenoemd orgaan is inmiddels al tot opheldering gekomen. „Credo“ heeft zich er toe bepaald in het nr van 19 Jan. met een betuiging van vriendelijkheid aan den

schrijver van het Overzicht een breed citaat te geven uit „De Heraut“ van 14 Jan.

In bedoeld nummer van „De Heraut“ heeft de hoofdredacteur, prof. dr. H. H. Kuyper, mij de eer aangegeven mijn Oudejaarsoverzicht te maken tot een onderwerp van een breede bespreking. De grijze hoofdredacteur heeft zijn artikel in een waardigen en welwillenden toon gezet en ik moge hem hier publiek danken voor de vriendelijke woorden die hij aan mijn bijdrage over 1939 wijdt. Als een journalist, die zoon is van den man die een grootmeester op ons terrein is geweest, getuigt dat ondergeteekende „het recept van de Franche keuken verstaat, dat de beste spijzen niet smaken, wanneer ze niet met een pikante saus worden opgediend“, dan heb ik slechts redenen om tevreden en dankbaar te zijn.

De hooggeleerde schrijver in „De Heraut“ heeft echter ook bezwaren en ik moge die een oogenblik nader onder oogen zien en hem met bescheidenheid van repliek dienen. Het heeft geen zin om daarmee te wachten tot ik D.V. aan het einde van 1940 weer een artikel schrijf, terwijl bovendien door dat terug te komen op opmerkingen in betrekking tot een vorig overzicht, de betekenis dezer overzichten uit het oog zou worden verloren.

Prof. dr. H. H. Kuyper houdt mij het advies dat prof. dr. J. Waterink in het „Calvinistisch Weekblad“ enkele weken geleden gegeven heeft, dat „de schrijvers (van zulke jaaroverzichten n.l. Sch.) te dicht nog staan bij feiten en te zeer door persoonlijke sympathieën beheerscht worden om een onpartijdig overzicht te geven“ als juist voor. 1)

Ook wij hebben dat advies in het „Cal. Weekblad“ gelezen. En eerlijk gezegd, ons daarover verwonderd. Want dit advies van prof. Waterink geldt dan niet alleen voor wat op de terreinen van kerk en school voorgevallen is in één jaar tijds, maar ook op die van het buitenland, de beurs, de scheepvaart, het parlement, enz.

Maar wat zou een lezer dan hebben aan het Oudejaarsnummer van zijn lijforgaan? Juist in het laatste nummer van zijn blad wil hij graag gereleveerd zien wat er in den afgelopen jaarkring aan belangrijks is voorgevallen op de verschillende terreinen van het leven. En de pers, zonder uitzondering en van welke richting ook, pleegt aan dit zijn gerechtvaardigd verlangen tegemoet te komen.

Natuurlijk — en hier kom ik aan een tweede opmerking van den hooggeleerden schrijver — moet daarbij gestreefd worden naar objectiviteit. En even natuurlijk blijft elk mensch die de pen hanteert hier onder de maat. Volstrekte objectiviteit is bloedloos en wanneer men dat toepast in een jaaroverzicht, vervalt men in het gevaar van „den dorren en drogen kroniekstijl“, waarvan prof. Kuyper toch ook niet veel hebben moet.

Prof. Kuyper noemt nu een drietal voorbeelden als bewijs dat z.i. de objectiviteit geheel zoek was en het is daarover dat ik gaarne een paar opmerkingen maken wil. T.a.v. het eerste voorbeeld wil ik mij nader verklaren en wat de beide andere voorbeelden betreft mij verstaan met den hooggeleerden hoofdredacteur van „De Heraut“ van mening te verschillen.

Prof. Kuyper zegt dat ik onwaarheid heb gesproken toen ik schreef dat ds. J. G. Feenstra in zijn leidraad in „Bouwen en Bewaren“ niet polemiseerde maar rustig zijn gevoelens uiteenzette. Nu geloof ik dat hier een kwestie van woorden in het geding is, want ds. Feenstra polemiseerde wél in dien zin dat hij zijn van anderen afwijkend gevoelen uiteenzette, maar niet in den zin, dat hij zijn kracht zocht in wat wij tegenwoordig in onzen kring onder polemiek verstaan. Het thetische element domineerde hier toch en als prof. Kuyper dat polemiek noemt zonder meer dan willen wij opmerken dat er dan geen handboek en geen catechisatieboekje is of het bevat polemiek.

Neem daartegenover nu wat prof. dr. V. Hepp in „Credo“ heeft gedaan. Hij heeft geen één argument tegenover die van ds. Feenstra gesteld, maar zonder meer de meisjes tegen die beschouwingen van den leidraadschrijver in het geweer geroepen. Hij heeft, zooals een onzer organen het genoemd heeft, de meisjes opgehitst. En er is niet één orgaan in heel Geref. kerkelijk Nederland geweest, dat het voor zulk een methode heeft opgenomen, integendeel bij allen die zich over deze zaak uitgesproken hebben, vond de methode van bestrijding afkeuring.

Als prof. Kuyper zegt dat ik openlijk voor ds. Feenstra partij heb gekozen, geef ik hem zulkis toe. Ik was verantwoordigd over zulk een methode onder ons en waar ik van zoo nabij den leidraadschrijver van „Bouwen en Bewaren“ ken, sprong ik voor hem in de bres. Indien prof. Hepp tegenover de beschouwingen van ds. Feenstra de zijne had gegeven, ik zou mij met geen woord er in gemengd hebben. Nu teekende ik protest aan tegen de methode van dezen hooggeleerde.

Ik stem den hooggeleerden schrijver toe, dat hier bij mij de objectiviteit zoek was. Niets menschelijks is ons vreemd! 2)

Het tweede voorbeeld dat prof. Kuyper geeft van gebrek aan objectiviteit moet ik hem toch bescheidenlijk betwisten.

Ik heb letterlijk geciteerd wat prof. Kuyper zelve in „De Heraut“ gezegd heeft over de aansprakelijkheid van bepaalde instanties bij promoties. Prof. Kuyper doet het echter ten onrechte voorkomen alsof ik om redenen van partijdigheid zou hebben verzwegen wat prof. dr. J. Ridderbos in het „Geref. Theol. Tijdschrift“ aan critiek op de dissertatie van dr. H. J. Jager zou hebben geleverd. Ik deed slechts een greep uit wat ik over deze materie voorhanden had. Als ik de critiek van prof. Kuyper letterlijk citeer, de ingenomenheid van ds. D. v. Dijk in „De Reformatie“ met deze dissertatie noem en dan nog letterlijk het eigen geluid van ds. Chr. J. W. Teeuwen over deze materie aanhaal, dan heb ik volkomen aan de eischen der objectiviteit voldaan en dan gaat het toch niet aan dat prof. Kuyper dit deel van mijn betoog diskwalificeert met de opmerking dat ik „blijkbaar met instemming“ mij op ds. Teeuwen heb beroepen. Ik wil hier wel openlijk verklaren dat ik als niet-theoloog mij over zuiver wetenschappelijke vragen geen oordeel aanmatig. De schoenmaker blijve bij zijn leest, is ook mijn gevoelen.

Ook is teit dat dan maa vangst v „Het ver boden be prof. Aa zijn gaf pers het prof. Aa zen, dat —Kamp tegenste ik niet besproke stelling hebben, maar w van het nemen v

In de ik van d prof. Ku mij zou critiek o

Ik mo kennis b van „De paald w waarp hooglee in zijn b prof. Da hem, nu toe en v zeer ont Amsterd niek jegg gemeent

Den E

1) Niet Niet, om treden e dienen? van de 33

2) Als overrichte gen? Ik „De Hera

UIT „ Een Hepp aageer wijze pell. V dat as ten ut trouwe hoorig

Is o die niet

In het die“ sch belangrij isolem

Het stierf meer werke zijn sp

Het Calvijn kent n zijn w eeuwe zijn w weg v dat na naam geten dan b daarin Schep

Ma dat G Het is van z samen schen godvr die er naar v ker, c en die volk C de wij

Calv hij ha roepen deesen hem e gestor ste le haast landn

ant te geven

eft de hoofd-
e eer aange-
t een onder-
hoofdredac-
welwillenden
danken voor
ijdrage over
van den man
eest, getuigt
ransche keu-
ken, wanneer
ediend", dan
kbaar te zijn.
" heeft ech-
enblik nader
idenheid van
daarmede te
40 weer een
an terug te
ot een vorig
uit het oog

ies dat prof.
ad" enkele
rijvers (van
nog staan bij
pathieën be-
ht te geven"

. Weekblad"
verwonderd.
idt dan niet
k en school
c op die van
het parlie-

n het Oude-
a het laatste
levoerd zien
elanjrijks
in van het
a van welke
aardig ver-

twede op-
er — moet
dt. En even
anteert hier
bloedloos en
icht, vervalt
gen kroniek-
veel hebben

rebeelden als
was en het
ingen maken
nader ver-
betreft mij
dacteur van

h gesproken
in leidend
maar rustig
dat hier een
nt ds Fem-
zijn van an-
niet in den
nwoordig in
et thetische
Kuyper dat
ij opmerken
isatieboekje

V. Hepp in
n argument
naar zonder
van den tel-
j heeft, zoo-
de meljes
derof. kerke-
nen methode
eh over dese
ode van be-

ds Feenstra
Ik was ver-
ons en waar
an „Bouwen
bres, Indien
an ds Feen-
geen woord
protest aan
aar.

dat hier bij
elijks is ons

r geeft van
ch beschei-

per zelve in
rakelijkheid
rof. Kuyper
alsof ik om
zwoegen wat
Tijdschrift"
Jager zou
o uit wat ik
k de kritiek
enomenheid
dese discer-
geluid van
anhaal, dan
tivistie vol-
rof. Kuyper
t de opmer-
mij op de
penlijk ver-
iver weten-
De schoen-
elen.

Ook het derde voorbeeld van gebrek aan objectiviteit dat prof. Kuyper mij voorhoudt, moet ik bescheiden maar beslist afwijzen. Ik heb gewezen op de ontvangst van het boek van prof. dr. G. Ch. Aalders over: „Het verbond Gods", en gememoreerd dat tal van kerkborden bezwaar hebben gemaakt tegen de zienswijze van prof. Aalders. En om weer zoo objectief mogelijk te zijn gaf ik uit de vele recensies die ik in de kerkelijke pers heb gevonden, er een, die van een leerling van prof. Aalders afkomstig is, als om daarmede te bewijzen, dat het hier niet een tegenstelling is: Amsterdam — Kampen. Ik deed dit, omdat er menschen zijn die die tegenstelling overal bespeuren. In de zaak zelve treed ik niet en dat „het boek met groote waardeering is besproken en warm aanbevolen" is toch niet in tegenstelling met wat ik heb beweerd? Ook zij die bezwaren hebben, hebben het warm aanbevolen al was het alleen maar wijl het goed is voor wie zich over het vraagstuk van het Verbond oriënteren wil, ook ernstig kennis te nemen van het werk van prof. Aalders.

In de zaak zelf ben ik geen partij, want ik belijd dat ik van deze dingen niet voldoende verstand heb. Maar prof. Kuyper moet het niet doen voorkomen alsof ik mij zou hebben geschaard aan de zijde van hen die kritiek op dit boek hebben geleverd, want dit is onjuist.

Ik moge met bescheidenheid mijn opmerkingen ter kennis brengen van den hooggeleerden hoofdredacteur van „De Heraut", bij wiens verdiensten ik opnieuw bepaald werd, nu ik mij aan den vooravond van den dag waarop hij herdenkt dat hij voor 40 jaar optrad als hoogleraar aan de stichting van zijn geniale vader, in zijn biografie verdiepte. Ik breng, in navolging van prof. Daubanton, hulde aan zijn vele verdiensten, bid hem, nu zijn levensavond is gevallen, den vrede Gods toe en viel mij dat ik in deze mijne polemiek niet al te zeer ontzoonken ben aan de criteria die de synode van Amsterdam (1936) stelde aan allen „die meenen polemiek jegens medebroeders te voeren of anderszins de gemeente in de pers voor te lichten".

Den Haag. W. C. F. SCHEPS.

1) Niet, om alarmkreten te slaken als prof. W. deed? Niet, om 2, 3, 4 of nog meer malen in dezelfde zaak op te treden en de geschiedenis te maken? En rapporten in te dienen? Niet, om den heer v. d. V. Smit copie te zenden van de synode? — Redactie.

2) Als zoo iets niet meer mag, waarom zijn dan de jaaroverzichten van wijlen ds (dr) Rullmann altijd zoo goed ontvangen? Ik herinner me voorts een oudjaarsavondstuk van „De Heraut" over een „geest uit den afgrond". — Redactie.

Prof. Hepp en ds Feenstra.

Uit „Schiedamsch Kerkblad" (ds de Graaf):

Een manier, hoe het zeker niet moet, gaf prof. Hepp in zijn optreden tegen ds Feenstra. Dat agereert tegen een trouw predikant, die op eerlijke wijze de waarheid zoekt te dienen, is zeker beneden peil. Wanneer de waarheid niet gediend is, dan moet dat aangetoond worden met deugdelijke argumenten uit Schrift en belijdenis. Zoeken moeten wij een trouwe en hartelijke beoefening in geestelijke saamhoorigheid en kerkelijke eenheid.

Is ons vooral om den derden zin te doen. Waar die niet erkend wordt, krijgt de vierde geen plaats.

Christelijke Wijsbegeerte.

In het „Kerkblad van de Geref. Kerken in Ned.-Indië" schrijft Dr S. U. Zuidema het volgende heldere, belangrijke stuk over de idee en de bestrijding en het isolement eener Christelijke wijsbegeerte:

Het is nu bijna twintig jaren geleden, dat Kuyper stierf. Reeds groeit een geslacht op, dat Kuyper niet meer gekend heeft. Dat hindert ook niet. Want zijn werken leven nog voort nadat hij gestorven is, en in zijn spoor wordt nog door talloos velen gearbeid.

Het is nu bijna vierhonderd jaren geleden, dat Calvijn stierf. God nam hem tot zich. En zijn graf kent men zelfs niet meer. Dat hoeft ook niet. Want zijn werken leven nog voort ook nadat hij reeds eeuwen gestorven is, en talloos velen worden door zijn werken nog steeds zoo bezielt als geleid op den weg van dat reformatorisch leven en denken en doen, dat na hem al spoedig in de geschiedenis onder den naam van Calvinisme bekend staat, doch dat — vergeten we het nimmer — niet anders wilde en wil zijn dan het leven uit en naar de Heilige Schrift, en daarin uit en door en tot God, den Souvereinen Schepper en Heer des levens en der zielen.

Maar wat is het dan toch tijden en tijden geleden, dat God ons Augustinus gaf, en weer tot Zich nam. Het is zoo ver van ons af, dat voor ons besef de dag van zijn geboorte en die van zijn sterven zoo goed als samenvallen: we zien de distantie er niet meer tussen. Maar zijn werken, volumineus en diepzinnig, godvruchtig en baanbrekend, ze laten nu nog ieder, die er kennis van neemt, vol bewondering terugzien naar een mensch, een christen, een werker, een denker, die gezwoegd en gediend heeft op deze aarde, en die niet tevergeefs geleefd heeft, leidende het volk Gods terug naar de waarheid Gods en ver van de wijsheid dezer wereld.

Calvijn greep niet weinig terug op Augustinus. En hij had recht: Rome mocht zich op Augustinus beroepen ter verdediging van den Roomschen zuurdeesem, met veel meer recht beriep Calvijn zich op hem als zijn geestelijke leerling: 1100 jaar, nadat hij gestorven was, vond hij zijn diepzinnigste en trouwste leerlingen in Luther en Calvijn. God heeft geen haast, en is lankmoedig over het zaad, meer dan de landman over het zijne. Een lange winter lag anders

tusschen die beiden: een winter van meer dan duizend jaar. En donker was het geworden, vooral toen de Roomsche kerk midden in de Middeleeuwen brak met Augustinus' idee, dat ook ons denken en onze wetenschap niet minder dan ons handelen en ons dagelijksch leven, behooren gericht te zijn naar de openbaring Gods in Zijn heilig Woord, en mee betrokken zijn in den strijd van de stad Gods met het rijk der wereld. Doch het geboorteuur der Reformatie sloeg ten langen leste; en deze nieuwe lente der christelijke kerk deed de zaden van vorige eeuwen ontkiemen: men hoorde bij de reformatoren maar aldoor de krachtige betuiging, dat men niet anders wilde dan terug naar de Heilige Schrift, en dat men dien weg terug ging door terug te gaan over Augustinus, dien begenadigden christen-denker der vijfde eeuw. En zoo is geschied. De christelijke kerk was weer, die zij behoorde te zijn: de kerk van de apostelen en profeten, gebouwd op het fundament der Apostolische leer: den Christen naar de Schriften.

Kuyper verdiepte zich, toen de Heere hem in de pastorie te Beesd geroepen had om voortaan niet langer de wijsheid zijner eeuw, doch den God des levens te dienen met heel zijn ziel en al zijn krachten en heel zijn verstand, bijna onmiddellijk in de werken van Calvijn. Diens Institutie voorop. En daar vond hij wat hij bij Godgeleerden uit zijn tijd vergeefs gezocht had: de belijdenis van de Souvereiniteit des Heeren HEEREN, en de erkenning van de ordinatiën Gods over heel ons leven, en dat alles omsloten door het verbond des volks, Jezus Christus, in Wien God ons genadig is, en in Wien de heilige Schriften des ouden en des nieuwen verbonds den geloovige klemmen.

Neen, Calvijn was geen afdrak van Augustinus, geen reprimandeur. En Rome mocht, indien het wilde, hem belichten van neo-Augustinisme. Maar die belichting zou in waarheid een eervolle vermelding zijn. Want waarin Calvijn en Augustinus verschillen, dat was immers vooral hierin, dat Calvijn de resten van niet-schriftuurlijk denken bij Augustinus niet overnam, wijl hij juist en ook op die punten van verschil geleerd had dichter bij de Schrift en verder van de filosofie dezer wereld te leven en te belijden. De Reformatie was naast een teruggang tot Augustinus tevens een reformatie van het Augustiniaansche denken.

Maar die Reformatie bevatte bij Calvijn toch inzonderheid een element van opbouw van het huis der christelijke levensovertuiging op het fundament, dat reeds Augustinus in beginsel gelogd had: een eigen Schriftmatige christelijke levens- en wereldbeschouwing, en een eigen christelijke filosofie als onvermijdelijk gevolg daarvan.

Neen, Kuyper leverde geen copie van Calvijn; en wie Kuyper leest, leest Calvijn niet. Terecht mag men hem toevoegen, dat zijn leer geen Calvinisme, doch Neo-calvinisme diende te heten. En ten onrechte is het hem van meer dan een zijde, inzonderheid uit het kamp der niet-calvinistische Protestanten verweten. Ten onrechte. Want niet zij, die Kuyper aanklaagden van afwijking van Calvijn, waren de geestelijke „issus de Calvijn", doch Kuyper was het, die de voetsporen van Calvijn drukte. Zeker, er was verschil. De tijd staat niet stil; hij stond het ook niet bij Calvijn. Maar hier ligt toch niet het diepste motief voor de verklaring van de verschillen van Kuyper met Calvijn. Neen, maar Kuyper — en Bavinek naast hem — werkten voort in de reformatorische lijn welke Calvijn duidelijk en scherp afgetekend had, en in dat voortarbeiten waren zij ook ten opzichte van de scholastieke resten, welke nog bij Calvijn aanwezig waren, reformatorisch-Schriftuurlijk werkzaam. Ik wils alleen maar op de uitsluiting van vreemde, Middeleeuwsche smetten, die vooral Calvijn's leer van de verhouding van kerk en staat, hadden bezoedeld. Doch dit neo-Calvinisme moge op meer dan één punt niet een klakkeloos en oncritische afdrak zijn van het „Calvinisme van Calvijn", dat neemt niet weg, dat het juist in den wortel der zaak geheel met dit calvinisme strookte, levende uit éénzelfde wezensprincipe, vooral en juist, omdat de idee van een Schriftmatige en verbondsmatige levens- en wereldbeschouwing, en annex daaraan, die van een Schriftmatige verbondsmatige levens- en geloofshouding riep om een eigen christelijke wijsbegeerte, welke in haar grondmotieven niet alleen een verbond met de wijsbegeerte der eeuw en der eeuwen verfoede, maar welke ook voortschrijden wilde op den weg naar een eigen christelijke, of wilt ge, calvinistische filosofie, die in gehoorzaamheid aan de Schriftopenbaring en aan den Christus der openbaring, zichzelf zou zijn; en die getuigenis zou afleggen van het discipelschap der geloovigen, die zich aan deze taak eener wijsgeerige levensbeschouwing wijden, daarin God dienende met geheel het hart en met geheel het verstand.

En op dit uiterst belangrijke punt gaan Augustinus, Calvijn en Kuyper zij aan zij, overigens door geen Christen-denker van eenige importantie geflankeerd. Men laat hen daarin eenzaam staan. Eenzaam en onbegrepen. Een eenzaamheid, in welke ook hun werken deelen. Zoals b.v. het grootsche werk van laatstgenoemde, de Vrije Universiteit, dat uit deze idee van een eigen christelijke wetenschapsbeoefening bij het licht der Heilige Schrift opkomt. Een eenzaamheid welke benauwen kan. Maar die ons ten slotte ten diepste verheugen mag, wanneer wij bedenken, dat deze eenzaamheid de keerzijde is van de geloofsgehoorzame gemeenschap met en van onzen Verlosser en Zaligmaker. Een onbegrepen-zijn, dat begrijpelijk wordt, wanneer wij inzien, dat dit eerst opgeklaard kan worden wanneer de reformatorische heilige impuls van de liefdevolle onderworpenheid aan de harmonie der Heilige Schriften ook anderzins deel wordt.

Typisch is in dit verband, hoe Rome deze reformatorisch-calvinistische overtuiging zoo bij Augustinus, Calvijn als Kuyper bestempelt met fideïsme. Dat

beteekent: naar Rome's leer geven deze christen-denkers aan het geloof een te groote plaats. Rome engt het gebied, waarop het geloof in de openbaring Gods recht van spreken heeft in tot het eigendommelijk intern-kerkelijk gebied. En al wat het leven verder kent aan levensuitingen en levensgebieden, wordt door Rome, op het voetspoor van den Roomschen denkvorst Thomas van Aquino, uit de zône des geloofs verwijderd, en prijsgegeven aan de autonome, onafhankelijke menselijke Rede, welke zich uitleven mag uit eigen volheid, en zich in feite voeden laat door de wijsheid van een heidendenker als Aristoteles.

Fideïsme: te veel eer aan het geloof! Dit verwijt is in den grond vals; het komt op uit een verkeerde bron, en past slechts in den mond van hem, die niet de souvereiniteit van den God der Schriften heeft leeren inzien, en er voor heeft leeren bulgen waar ter wereld en op welk levensgebied ook maar.

En daarnaast: het verwijt van menig Protestant, ook van hen, die hartelijk gelooven in het zoenverdienend lijden van Jezus Christus: volgens hen wordt het geloof in de Schrift niet op een hoog schild verheven bij denkers als Augustinus, Calvijn en Kuyper, doch het geloof wordt huns inziens door hen veel te veel neergehaald uit z'n serene hoogte, wanneer het ook betrokken wordt op het lagere veld van het profane menselijke leven. Het geloof wordt dan — zoo heet het — aan verwereldlijking prijsgegeven, en in stee dat dusdoende het leven gechristianiseerd zou worden, wordt veeleer het geloof geseculariseerd.

Vreemd toch, zulk een volkomen tegengestelde beoordeeling van éénzelfde verschijnsel door Rome en door een deel van het protestantisme. Vreemd toch! Maar dit uitroepje verandert in een vraagteken: Vreemd? Neen, toch niet. Want aan beide op het eerste gezicht onverenigbare standpunten is een dieper standpunt gemeen: dat van de onttrekking van een groot deel van ons leven aan de Souvereiniteit des Heeren HEEREN; dat van de vrijmaking van menig levensgebied uit den band onder het Woord; dat van de miskenning van het universele karakter van Gods genadeverbond, waarin God ons leven omvat van de wieg tot het graf, van het gezin tot het parlement, van kerk tot kleuterklas, van werkplaats tot douaneloos.

Nergens komt deze eenzaamheid van het Calvinistisch, wilt ge Kuyperiaansche, wilt ge nog liever, Augustiniaansche, maar in den wortel der zaak Schriftuurlijk belijden uit, dan juist op 't veld der wijsbegeerte, d.i. op het terrein van de gesystematiseerde, wetenschappelijke uiteenzetting der levens- en wereldbeschouwingen. Ge vindt de idee eener wezenlijk christelijke filosofie enkel in de school van Kuyper, Calvijn en Augustinus. Zeker, ook in de Roomsche kringen is er tegenwoordig wel sprake van. Maar dan altijd met zulk een inperking, dat deze wijsbegeerte haar autonoom, van de Heilige Schrift vrijgemaakt karakter niet verliest. Waarmee ze eigenlijk het recht op den naam eener christelijke filosofie ingeboet heeft. De houding, welke men in den strijd der geesten inneemt ten opzichte van de mogelijkheid, de roeping, het recht en den arbeid eener eigen christelijke wijsbegeerte mag geredelijk een schiboleth geacht worden, dat dienen kan om te onderzoeken of men al dan niet onvoorwaardelijk en over heel de linie van 't menselijk leven aan het Woord Gods de beslissende plaats toekent, waarop het recht heeft naar eigen getuigenis. Dr Berkouwer sprak voor eenige jaren over het isolement der Gereformeerde Schriftbeschouwing. Ik wil er nog een ander, even karakteristiek isolement aan toevoegen: dat van de idee eener christelijke filosofie.

Wie oog krijgt voor dit isolement, die ziet al spoedig twee dingen: Hij ontdekt, dat wij nog steeds van de dagen van Augustinus af, ja, van de dagen van Christus Jezus af, denzelfden strijd hebben te strijden, dezelfde overtuiging hebben uit te dragen: Heel het leven voor God en Zijn Christus, en: Dient den Heere met geheel uw verstand; Want zoo luidt immers de wet der liefde. Er is continuïteit, welke ons troosten kan: hun strijd onze strijd; hun lijden het onze; de vruchten van hun worsteling plukrijp voor ons.

Maar hij ziet ook een tweede. Hij ontdekt, dat wij als christgelovigen allen denzelfden strijd hebben te voeren: of we nu als moeder in ons gezin de rechten des Verbonds van onzen God hebben hoog te houden en staan naar een christelijk gezinsleven, dan wel of wij in de maatschappij strijden voor de vrijheid en de eigendommeligheid onzer christelijke scholen en binnen die scholen een christelijk schoolwezen hebben na te jagen, waarin wij den HEERE dienen, en scholen met den Bijbel zijn, dan wel, of de onzen op het terrein van wetenschap en wijsbegeerte opkomen moeten voor de rechten van den Drieënnigen God en van Zijn Woord, en te jagen hebben naar een ge-reformeerd denken, waarin wij uitniveren alles wat niet is naar den heiligen wil van God..... het is al gelijk! Het is al even zwaar en heerlijk. Het gaat overal met struikelen en met opstaan. Het is een jagen er naar of we het ook grijpen mochten, maar ook een vooraf reeds daartoe door Christus gegrepen zijn. Het is al hetzelfde: de worsteling van het Rijk des Lichts met het Rijk der duisternis. En het leeft al onder dezelfde beloften en uit dezelfde verwachting: Van de toekomst van onzen Heere Jezus Christus. Die eens Zijn getrouwe knechten zal aflossen van hun posten, en zal voeren tot de vol-einding.

En is het na het bovenstaande niet overbodig, te zeggen, dat in den boezem onzer Gereformeerde Kerken wij allen eensluidend denken over de noodzakelijkheid eener eigen christelijke wijsbegeerte? Hoeveel meeningaverschillen er ook mogen zijn, dit meeningsverschil bestaat niet. God beware ons er voor, dat het ook immer dage. En Hij vermenigvuldige ons